TA’LIM SIFATINI BOSHQARISH INDIKATORLARI

Ne’matjonova Tojixon
Andijon davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta’lim yo`nalishi
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23754488

Kalit so‘zlar: ta’lim sifati, boshqaruv, indikator, monitoring, baholash mezonlari, ta’lim samaradorligi, sifat menejmenti, raqamlashtirish.

Annotatsiya

Mazkur maqolada ta’lim sifatini boshqarish indikatorlarining mazmun-mohiyati, ularning ta’lim tashkilotlari faoliyatini baholashdagi ahamiyati hamda ta’lim sifatini oshirishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Ta’lim sifatini baholashda pedagogik jarayon, ta’lim oluvchilarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari, pedagog kadrlar salohiyati, moddiy-texnik baza, boshqaruv samaradorligi va manfaatdor tomonlar qoniqishini ifodalovchi indikatorlar tizimi yoritiladi. Shuningdek, indikatorlardan foydalanish orqali ta’lim tashkilotlarida mavjud muammolarni aniqlash, asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilish va uzluksiz takomillashtirish mexanizmlarini rivojlantirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqiladi.

Kirish

Bugungi kunda ta’lim sifatini ta’minlash va uni uzluksiz takomillashtirish ta’lim tizimini boshqarishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyoti, mehnat bozori talablarining o‘zgarishi, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi hamda ta’lim oluvchilarning individual ehtiyojlari ta’lim tashkilotlari faoliyatini samarali boshqarishni taqozo etmoqda. Bunday sharoitda ta’lim sifatini faqat yakuniy natijalar orqali baholash yetarli emas. Ta’lim jarayonining tashkil etilishi, mavjud resurslardan foydalanish, pedagoglarning kasbiy salohiyati va boshqaruv qarorlarining samaradorligini ham tizimli ravishda o‘rganish zarur. Ta’lim sifatini boshqarish — ta’lim jarayonining belgilangan maqsad va talablarga muvofiqligini ta’minlash, mavjud muammolarni aniqlash, natijalarni tahlil qilish hamda faoliyatni takomillashtirishga qaratilgan uzluksiz jarayondir. Ushbu jarayonda indikatorlar muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Ular ta’lim tashkiloti faoliyatining muayyan jihatlarini o‘lchash, taqqoslash va baholash imkonini beradi. OECD yondashuvlarida ham ta’limni baholash va sifatni ta’minlashda o‘quv natijalari, ma’muriy ma’lumotlar, ichki baholash hamda pedagogik faoliyat monitoringi kabi vositalarning ahamiyati ta’kidlanadi [1]. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida ta’lim olish uchun teng imkoniyatlarni ta’minlash, ta’limning uzluksizligi va izchilligi, shuningdek ta’lim faoliyatining ochiqligi va shaffofligi kabi prinsiplar belgilangan [2].

“Kasb-hunar ta'limi tizimini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish hamda ta’lim muassasalarida ta’lim sifati va samaradorligi oshganida, intellekt, effektiv xulq-atvor va ichki motivatsiya kabi ko'rsatkichlar asosiy sifat indikatorlari sifatida namoyon bo'ladi” [3].

Mazkur prinsiplarni amaliyotga tatbiq etishda ta’lim sifati indikatorlaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Maqolaning maqsadi ta’lim sifatini boshqarish indikatorlarining nazariy asoslarini o‘rganish, ularni asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha tasniflash va ta’lim tashkilotlari faoliyatida qo‘llashga doir amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Maqolaning vazifalari quyidagilardan iborat:

- ta’lim sifati va boshqaruv indikatorlari tushunchalarining mazmunini ochib berish;
- ta’lim sifatini baholashda foydalaniladigan asosiy indikatorlarni tasniflash;

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

- indikatorlar asosida monitoring va tahlilni tashkil etish mexanizmlarini yoritish;
- ta’lim sifatini boshqarish samaradorligini oshirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Materiallar va metodlar

Tadqiqotning metodologik asosini ta’lim sifatini boshqarish, monitoring, baholash va sifat menejmentiga oid nazariy yondashuvlar tashkil etadi. Tadqiqot davomida O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni, OECD tashkilotining ta’lim sifatini baholash va indikatorlarni tanlashga oid materiallari hamda UNESCOning ta’lim sifati konseptual modeliga doir manbalari tahlil qilindi [1–4]. Maqolani tayyorlashda ilmiy manbalarni o‘rganish, qiyosiy tahlil, tasniflash, tizimli yondashuv va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Ushbu metodlar ta’lim sifatini belgilovchi omillarni o‘zaro bog‘liqlikda ko‘rib chiqish va boshqaruv indikatorlarining amaliy vazifalarini aniqlash imkonini berdi.

Tahlil jarayonida ta’lim sifati quyidagi o‘zaro bog‘liq tarkibiy qismlar asosida ko‘rib chiqildi: resurslar, ta’lim jarayoni, bevosita natijalar va uzoq muddatli samaralar. UNESCOning ta’lim sifati modelida ham ta’lim oluvchilarning xususiyatlari, mavjud resurslar, o‘qitish va o‘rganish jarayoni, natijalar hamda ijtimoiy muhit o‘zaro bog‘liq omillar sifatida qaraladi [4]. Mazkur maqola nazariy-tahliliy xususiyatga ega. Unda yangi empirik ma’lumotlar yig‘ilmagan va statistik tajriba o‘tkazilmagan. Taklif etilayotgan indikatorlar tizimi ilmiy manbalar tahlili asosida shakllantirilgan namunaviy yondashuv hisoblanadi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari ta’lim sifatini boshqarish indikatorlarini bir nechta o‘zaro bog‘liq yo‘nalishlar asosida tasniflash maqsadga muvofiqligini ko‘rsatadi. Indikatorlar ta’lim tashkiloti faoliyatining kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, mavjud resurslardan foydalanish darajasini baholash hamda rivojlanish maqsadlarini belgilashga xizmat qiladi.

1. Ta’lim sifatini boshqarish indikatorlarining mazmuni

Indikator — muayyan jarayon yoki faoliyat holatini ifodalovchi, kuzatish va baholash imkonini beruvchi o‘lchov ko‘rsatkichi. Ta’lim sifatini boshqarish indikatorlari esa ta’lim tashkilotining faoliyati, ta’lim jarayonining sifati va erishilgan natijalarni belgilangan mezonlar asosida baholashga xizmat qiladi. Indikator va mezon tushunchalarini farqlash lozim. Mezon — sifatni baholash uchun asos bo‘ladigan talab yoki xususiyat, indikator esa mazkur talabning qay darajada bajarilganini ko‘rsatuvchi o‘lchovdir. Masalan, pedagoglarning kasbiy salohiyati baholash mezoni bo‘lsa, malaka oshirishda ishtirok etgan pedagoglar ulushi tegishli indikatorlardan biri hisoblanadi.

Ta’lim sifatini boshqarish indikatorlari quyidagi vazifalarni bajaradi:

- ta’lim tashkiloti faoliyatini muntazam kuzatish;
- belgilangan maqsadlar va amaldagi natijalar o‘rtasidagi farqni aniqlash;
- boshqaruv qarorlarini ishonchli ma’lumotlar asosida qabul qilish;
- resurslardan foydalanish samaradorligini baholash;
- ta’lim jarayonidagi kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf etish;
- rivojlanish dinamikasini kuzatish va natijalarni taqqoslash.

OECD tavsiyalariga ko‘ra, indikatorlar aniq ta’riflangan, strategik maqsadlarga mos, hisoblash usuli tushunarli va natijalarni talqin qilish imkonini beradigan bo‘lishi kerak [5]. Demak, indikatorlarni tanlashda faqat ma’lumot yig‘ish qulayligi emas, balki ularning ta’lim sifatini yaxshilashga qo‘shadigan hissasi ham hisobga olinishi lozim.

2. Ta’lim sifatini boshqarishning asosiy indikatorlari

Ta’lim sifatini har tomonlama baholash uchun indikatorlarni quyidagi yo‘nalishlarda guruhlash taklif etiladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Birinchi yo‘nalish- ta’lim resurslari indikatorlari. Ushbu ko‘rsatkichlar ta’lim jarayonini tashkil etish uchun zarur bo‘lgan moddiy, moliyaviy, axborot va inson resurslarining yetarliligini ifodalaydi. Jumladan, pedagoglar bilan ta’minlanganlik, o‘quv xonalari va jihozlarning holati, o‘quv-uslubiy materiallar mavjudligi, internet va raqamli vositalardan foydalanish imkoniyatlari ushbu guruhga kiradi.

Ikkinchi yo‘nalish- pedagogik jarayon indikatorlari. Bunda o‘quv mashg‘ulotlarining rejalashtirilishi, zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanish, ta’lim oluvchilarning faolligi, individual yondashuv, baholashning xolisligi va pedagoglarning kasbiy rivojlanishi o‘rganiladi.

Uchinchi yo‘nalish- ta’lim natijalari indikatorlari. Bu guruh ta’lim oluvchilarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalaridagi o‘zgarishlarni ifodalaydi. O‘zlashtirish darajasi, belgilangan ta’lim maqsadlariga erishish, mustaqil fikrlash, muammolarni hal etish va amaliy topshiriqlarni bajarish ko‘rsatkichlari shular jumlasidandir.

To‘rtinchi yo‘nalish - boshqaruv samaradorligi indikatorlari. Ushbu ko‘rsatkichlar rahbariyatning rejalashtirish, tashkil etish, nazorat qilish va tahlil qilish faoliyatini baholashga yordam beradi. Boshqaruv qarorlarining o‘z vaqtida qabul qilinishi, ichki monitoringning muntazamligi, aniqlangan kamchiliklar bo‘yicha chora-tadbirlarning bajarilishi va jamoa bilan hamkorlik darajasi bunga misol bo‘ladi.

Beshinchi yo‘nalish - tenglik va ta’lim muhiti indikatorlari. Bu guruh ta’lim olish imkoniyatlarining tengligi, xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi muhit, ta’lim oluvchilarning ehtiyojlarini hisobga olish hamda ota-onalar yoki boshqa manfaatdor tomonlar bilan hamkorlikni baholaydi.

3. Indikatorlarni hisoblash va baholash mexanizmlari

Indikatorlarning amaliy ahamiyati ularni aniq o‘lchash, natijalarni izchil tahlil qilish va tegishli boshqaruv qarorlariga aylantirish orqali namoyon bo‘ladi. Masalan, malaka oshirishda ishtirok etgan pedagoglar ulushini quyidagi formula orqali aniqlash mumkin:

Malaka oshirish indikatori:

Malaka oshirishda ishtirok etgan pedagoglar soni / jami pedagoglar soni × 100%.

Agar ta’lim tashkilotida 40 nafar pedagog faoliyat yuritsa va ulardan 30 nafari belgilangan davrda malaka oshirishda ishtirok etgan bo‘lsa, indikator 75 foizni tashkil etadi. Bu misol formulani tushuntirish uchun keltirilgan shartli hisob-kitob bo‘lib, real tadqiqot natijasi emas.

Indikator natijalarini baholashda boshlang‘ich holat, belgilangan maqsad, kuzatuv davri va ma’lumot manbasi aniq ko‘rsatilishi zarur. Masalan, oylik, choraklik yoki yillik monitoring ma’lumotlari o‘zaro taqqoslanishi mumkin. Ta’lim sifatini faqat bitta ko‘rsatkich asosida baholash to‘g‘ri emas. Masalan, o‘zlashtirish ko‘rsatkichining yuqoriligi har doim ham ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi yoki amaliy ko‘nikmalari yetarli rivojlanganini anglatmaydi. Shu sababli miqdoriy indikatorlar kuzatuv, suhbat, so‘rovnoma va sifat tahlili bilan to‘ldirilishi lozim.

Indikatorlar asosida ta’lim sifatini boshqarish bosqichlari

Ta’lim sifatini samarali boshqarish uchun indikatorlardan foydalanish izchil jarayon sifatida tashkil etilishi kerak. Bunda quyidagi bosqichlar tavsiya etiladi:

1. Maqsadni belgilash. Ta’lim tashkilotining rivojlanish maqsadlari va ustuvor vazifalari aniqlanadi.

2. Indikatorlarni tanlash. Har bir maqsadga mos, o‘lchanadigan va amaliy ahamiyatga ega ko‘rsatkichlar belgilanadi.

3. Ma’lumot to‘plash. Hisobotlar, kuzatuvlar, diagnostika natijalari va so‘rovnomalar orqali zarur ma’lumotlar yig‘iladi.

4. Tahlil va taqqoslash. Amaldagi natijalar rejalashtirilgan maqsadlar va avvalgi davr ko‘rsatkichlari bilan solishtiriladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

5. Boshqaruv qarorlarini qabul qilish. Aniqlangan muammolarga muvofiq aniq vazifalar, mas’ullar va muddatlar belgilanadi.

6. Qayta monitoring. Amalga oshirilgan chora-tadbirlarning samarasi tekshiriladi va zarurat bo‘lsa, boshqaruv rejasi yangilanadi.

Mazkur bosqichlar ta’lim tashkilotida ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv madaniyatini shakllantirishga yordam beradi. Monitoring natijalari faqat hisobot tayyorlash uchun emas, balki ta’lim jarayonini yaxshilash va pedagoglarga metodik yordam ko‘rsatish uchun ham ishlatilishi lozim.

Muhokama

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ta’lim sifatini boshqarish indikatorlari nazorat vositasi bo‘lish bilan birga, ta’lim tashkilotining rivojlanishini rejalashtirishga xizmat qiladigan boshqaruv mexanizmi hamdir. Ularning samaradorligi indikatorlarning to‘g‘ri tanlanishi, ma’lumotlarning ishonchliligi va natijalar asosida tegishli qarorlar qabul qilinishiga bog‘liq.

Birinchidan, indikatorlar ta’lim tashkiloti faoliyatining turli jihatlarini qamrab olishi zarur. Faqat yakuniy natijalarni hisobga olish ta’lim jarayoniga ta’sir qiluvchi omillarni to‘liq aniqlashga imkon bermaydi. Shu bois resurslar, pedagogik jarayon, ta’lim natijalari va boshqaruv samaradorligi o‘zaro bog‘liq holda baholanishi maqsadga muvofiq. Bu yondashuv UNESCOning ta’lim sifatiga oid konseptual modeli bilan hamohangdir [3].

Ikkinchidan, indikatorlar ta’lim tashkilotining aniq maqsadlariga mos bo‘lishi kerak. OECD tadqiqotlarida indikatorlarni tanlashda o‘lchash qulayligidan ko‘ra, ularning strategik maqsadlarga muvofiqligiga e’tibor qaratish lozimligi ta’kidlanadi. Aks holda, tashkilotlar haqiqiy ta’lim sifatini yaxshilash o‘rniga, faqat hisobga olinadigan ko‘rsatkichlarni oshirishga intilishi mumkin [4].

Uchinchidan, indikatorlardan foydalanishda pedagoglar va rahbarlarning kasbiy rivojlanishiga alohida e’tibor qaratish lozim. OECDning PISA 2022 natijalariga oid tahlilida ichki baholash, o‘quv natijalarini tizimli qayd etish va pedagogik faoliyatni kuzatish kabi mexanizmlar ta’lim sifatini ta’minlash tizimining muhim tarkibiy qismlari sifatida ko‘rib chiqilgan [5]. Biroq ushbu mexanizmlarning samarasi ularni muayyan ta’lim tizimi va mahalliy sharoitga mos qo‘llashga ham bog‘liq.

To‘rtinchidan, raqamli texnologiyalar indikatorlarni yig‘ish, saqlash, qayta ishlash va tahlil qilishni yengillashtirishi mumkin. Elektron jurnallar, boshqaruv platformalari, raqamli so‘rovnomalar va elektron hisobotlar ma’lumotlarni muntazam kuzatish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli vositalardan foydalanishda ma’lumotlarning maxfiyligi, aniqligi va ulardan mas’uliyatli foydalanish talablari ta’minlanishi zarur.

Beshinchidan, ta’lim sifatini baholashda inson omili va ta’lim muhiti e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Ta’lim oluvchilarning individual xususiyatlari, ijtimoiy sharoiti, psixologik farovonligi va ta’lim olish imkoniyatlaridagi farqlar natijalarga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli indikatorlar natijalarini izohlashda tashkilot faoliyatiga ta’sir qiluvchi tashqi va ichki sharoitlar ham hisobga olinishi lozim.

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, ta’lim sifatini boshqarish indikatorlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishda quyidagi tavsiyalar taklif etiladi:

- har bir indikator uchun aniq ta’rif, hisoblash formulasi va ma’lumot manbasini belgilash;
- indikatorlarni ta’lim tashkilotining rivojlanish strategiyasi bilan bog‘lash;
- miqdoriy ma’lumotlarni sifat tahlili va manfaatdor tomonlarning fikrlari bilan to‘ldirish;
- monitoring natijalariga asoslangan chora-tadbirlar rejasini ishlab chiqish;
- pedagoglarni faqat natijalar bo‘yicha nazorat qilish emas, balki ularga metodik ko‘mak berish;
- raqamli monitoring tizimlaridan foydalanishda ma’lumotlar xavfsizligini ta’minlash;
- indikatorlar tizimini davriy qayta ko‘rib chiqish va amaliy ehtiyojlarga moslashtirish.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Mazkur tavsiyalarni amaliyotga tatbiq etish ta’lim sifatini baholashning izchilligini kuchaytirishi va boshqaruv qarorlarining asoslanganligini oshirishi mumkin.

Xulosa

Ta’lim sifatini boshqarish indikatorlari ta’lim tashkiloti faoliyatini tizimli baholash, mavjud muammolarni aniqlash va rivojlanish istiqbollarini belgilashning muhim vositasidir. Ular yordamida ta’lim resurslari, pedagogik jarayon, ta’lim natijalari, boshqaruv samaradorligi hamda ta’lim muhitining holati to‘g‘risida asoslangan xulosalar chiqarish mumkin. Maqola doirasida indikatorlar beshta asosiy yo‘nalish bo‘yicha tasniflandi va ularni tanlash, hisoblash, tahlil qilish hamda boshqaruv qarorlarida qo‘llash mexanizmlari yoritildi. Tahlil natijalari indikatorlar tizimi faqat statistik ko‘rsatkichlarni qayd etish bilan cheklanmasligi, balki ta’lim sifatini yaxshilashga yo‘naltirilgan amaliy qarorlar bilan uzviy bog‘lanishi zarurligini ko‘rsatadi. Ta’lim sifatini boshqarish samaradorligini oshirish uchun indikatorlarning aniqligi, ishonchliligi, ta’lim maqsadlariga mosligi va muntazam yangilanib borishi ta’minlanishi lozim. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etish, pedagoglarning kasbiy salohiyatini rivojlantirish va manfaatdor tomonlar bilan hamkorlikni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD. Education Evaluation and Quality Assurance. Organisation for Economic Co-operation and Development. https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/education-evaluation-and-quality-assurance.html
2. O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. https://lex.uz/uz/docs/-5013007
3. Tairova M. B. The Importance of Education and Intellect in Management of Vocational Education System // European Scholar Journal. -2021. – Vol. 2. – No. 4-Pp. 486-489.
4. UNICEF Uzbekistan. UNESCO Quality Education Model: Conceptual Framework. https://www.unicef.org/uzbekistan/media/3661/file/QEF_Conceptual_Framework_eng.pdf
5. OECD. How to Select Indicators That Support the Implementation of Education Policies. OECD Education Spotlights, 2022. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/03/how-to-select-indicators-that-support-the-implementation-of-education-policies_0a4c9b1a/d1ec8007-en.pdf
6. OECD. PISA 2022 Results, Volume II: Governing Education Systems. Paris: OECD Publishing. https://www.oecd.org/en/publications/pisa-2022-results-volume-ii_a97db61c-en/full-report/component-13.html

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.